

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING MA'NAVIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHDA RIVOYATLARDAN FOYDALANISH USULLARI

ЗНАЧЕНИЕ ПОВЕСТВЕНИЙ В ДУХОВНОМ ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

THE IMPORTANCE OF NARRATIVES IN SPIRITUAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS

Mamatsoliyeva

Xurshida

Xamdamovna¹

1.- O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O'zbekiston.

Annotatsiya: Ushbu maqolada rivoyatlarning bolalarni kamolotga yetkazishdagi tarbiyaviy, ma'naviy, ta'limiy jarayonlardagi ahamiyati va aloqadorligi, boshlang'ich sinf darsliklarida rivoyatlarni keltirilishidan ko'zlangan maqsad, o'quvchilarning ma'naviy tafakkurini shakllantirishda rivoyatlardan foydalanishning metodik usullari tizimli tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, sharqona qadriyat, ustoz, shogird, do'stlik, mehr-oqibat, adolatlilik, haqgo'ylik, mardlik, jasorat, tabiatni asrash, mehnarsevarlik.

Аннотация: В данной статье раскрываются значение и актуальность нарративов в учебно-духовном и воспитательном процессах взросления детей, цель введения нарративов в учебники начальной школы, а также методические приемы использования нарративов в формировании духовного мышления учащихся. систематически анализируется.

Ключевые слова: детская литература, восточные ценности, учитель, ученик, дружба, доброта, справедливость, честность, храбрость, мужество, охрана природы, доброта.

Abstract: In this article, the importance and relevance of narratives in the educational, spiritual, and educational processes of bringing children to maturity, the purpose of introducing narratives in primary school textbooks, and methodical methods of using narratives in the formation of students' spiritual thinking are systematically analyzed.

Key words: children's literature, oriental value, teacher, student, friendship, kindness, justice, honesty, bravery, courage, preservation of nature, kindness.

Kirish. O'zbek xalq folklorshunosligida rivoyatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, rivoyatlar boshlang'ich ta'limning faqat bir fanidagina emas, aksincha, fanlar kesimining qator darsliklarida muhim o'rin egallagan. Rivoyatlarda keltirilgan hayotiy uydurma voqealar asosida odob-axloq qoidalari, go'zal o'tmishimiz, tarixiy buyuk siymolarimiz, ularning qilgan buyuk ishlari, amallari, bolalarga ta'lim bilan birgalikda tarbiyaning ham barobar berib borilishi, ularning boshlang'ich ta'limdagi roli qanchalik katta ekanligidan dalolat beradi. Rivoyatlar – bu voqelikni hayotiy uydirmalar asosida aks ettiruvchi, syujet tizimida mifologik obrazlar uchramaydigan, voqelik talqini hududiy – etnografik kasb etishi bilan xarakterlanadigan, qadimiy asoslarga ega bo'lgan, xalq orasida keng ommalashgan folklor janrlaridandir.[1] Rivoyatlarning bugungi kunda eyg zarur va ahamiyatli jihati shundaki, o'zbek xalq og'zaki ijodining qadimiy, an'anaviy va keng tarqalgan janrlaridan biri bo'lib unda hayotiy voqelikni hayotiy

Mamatsoliyeva

Xurshida

Xamdamovna

O'zbekiston-

Finlandiya

pedagogika

instituti

magistranti

[xurshidaxamdam](mailto:xurshidaxamdamovna@gmail.com)

ovna@gmail.com

uydirmalar orqali bayon etilishi natijasida, biror bir ma'lumot haqida yoshlarda oilaga, ota-onaga, vatanga sodiqlik hissini oshirishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Sharq falsafiy tafakkur taraqqiyotida insonning moddiyligiga nisbatan uning ruhiyati sir-asrorini o'rganish dolzarb va ahamiyatli muammolardan hisoblangan. Xususan, Abu Nasr Farobiyning "Odamlar o'zlarining xos xususiyatlari va tabiiy ehtiyojlariga ko'ra jamiyat tuzadilar. Ularning xarakat va fe'llarini dastavval bora-bora odatlarga aylanadigan tabiiy qobiliyat belgilaydi"[2.], degan fikrlari inson hayotining mohiyatini insonning o'zidan anglab olishga qaratilgan. Shunday ekan har bir insonni ma'naviy tarbiyalashda rivoyatlarning ahamiyati va hozirgi kunda butun dunyoda global muammoga aylangan xavf-xatar va tahdidlardan holi bo'lishning eng maqbul yo'li yoshlarimizni yuksak axloqiy qadryatlar ruhida tarbiyalashdir. Bu masalada rivoyatlarning ahamiyati kata, chunki rivoyatlar maktabda o'quvchilarning ta'limi hamda tarbiyasi o'qituvchilar hamda ko'plab olim va mutaxassislarning e'tiborida bo'lib kekmoqda. Jumladan, T.Mirzayevning "O'zbek folklori" darsligida o'zbek folklorshunosligining XX asrdagi ilmiy yutuqlari "Milliy g'oya" konsepsiyasiga muvofiqlashtirilgan holda bo'lajak filologlarga tushunarli qilib, sodda va ravon uslubda bayon etilgan.

X.Razzoqov, T.Mirzaev, O.Sobirov, K.Imomovlar jamoaviyligi asosida yaratilgan "O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi" nomli darslikda[3] o'zbek xalq og'zaki poetik ijodining o'ziga xos xususiyatlari, tarixi, janrlari, ayrim asarlari, marosimlari, xalq baxshilarining hayoti va ijodi haqida ma'lumot beriladi. M.Jumaboev, K.Turdiyeva, G.Raximovalarning "Bolalar adabiyoti" nomli darsliklarida; Q.P.Husanboeva "Adabiy ta'lim jarayonida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning ilmiy-metodik asoslari", N.A.Yuldasheva "Adabiy ta'limda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ilmiy-metodik asoslari (umumiy va o'rta maxsus ta'lim tizimi misolida" kabi olimlarning tadqiqotlarida boshlang'ich ta'limda rivoyatlarni o'rgatish masalalari yoritilgan.[6,7,8,9,10.]

Muhokama. Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darsliklarida bir-biridan qiziqarli, kundalik turmush tarzi yaqqol aks ettirilgan, real haqiqatdan darak beruvchi, shuningdek, atoqli va mashhur shaxslarning hayotiy faoliyatini hikoya qiluvchi To'maris, Shiroq kabi vatanparvarlar, Ibn Sino kabi buyuk tabib, Ulug'bek, Alisher Navoiy kabi olim va shoirlar, Amir Temur kabi jasoratli va dono hukmdor haqida qator rivoyatlar kiritilgan bo'lib, ular o'quvchilarni ham ma'nan, ham jismonan yuksaltirishda va hayotga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu rivoyatlardagi inson xotiralari, xalq orasida to'qilgan naqlar, turli rivoyat va hikoyatlar tarixiy ulug' zotlarimizning jasoratlari, mardliklari hamda qiyofasini to'liqroq tasavvur etishga ko'mak beradi. Maktab darsliklariga rivoyatlarni yanada ko'proq kiritish orqali keskin taraqqiy etib borayotgan zamonimizda kamolotga yetayotgan o'quvchi yoshlarimizni har tomonlama tarbiyali, salohiyatli qilib ulg'aytirishimiz asosi bo'lib xizmat qila oladi.

Natijalar. 3-sinf ona tili va o'qish savodxonligi darsligidagi "Mo'ysafid ota"[4] nomli rivoyat ham o'quvchilarni tarbiyalashda qiziqarli voqealar asosiga qurilgan rivoyatlar sarasiga kiradi:

Qadim zamonlarda mo'ysafid bo'lib qolgan badavlat otalardan biri, voyaga yetgan besh o'g'lini yoniga o'tqizib, o'g'rilik, poraxo'rlik, kishi haqiga xiyonat, tuhmat qilish gunoh ekanini tushuntirib, bunga amal qilmaganlar jazoga tortilishi va merosdan mahrum qilinishini aytibdi. Kunlar o'tib, farzandlarining halolligini sinab ko'rish niyatida

o'g'illarini shahardan tashqariga sayilga olib chiqib, har yer-har yerga oltin solingan hamyonlarni tashlab qo'yibdi. Buni ikkita kenja va to'ng'ich o'g'illar ko'radi. Bu hamyonlarni faqat ikkita o'g'il ko'radi. Kenja o'g'il hamyonni oladi, biroq otasiga egasini kutib-kutib, kelmagach bir faqirga xayriya qilib yuborganini aytadi. Ikkinchi o'g'il esa hamyonni olmaganini va biroqning haqqi hech qachon buyurmasligini aytadi. Shuncha ota kenja o'g'lini ichki e'tiqodga, insonlarga bo'lgan mehrga ega ekanligidan quvonib, bor mol-mulkini unga bersa, ikkinchi o'g'lini esa birov ko'rib qolsa, merosdan mahrum qolishidan qo'rqganini aytib, unga dakki beradi.

Ushbu rivoyatda o'sib kelayotgan yosh avlodga sadoqat, adolat, halollik, insof, to'g'ri so'zlik kabi qator ezgu fazilatlarni murg'ak qalblarga singdirish orqali ularni yuqorida sanab o'tilgan axloqiy me'zonlarga o'rgatish mumkindir. Yuqorida berilgan rivoyatda bir otaning o'z farzandlariga bera olishi mumkin bo'lgan eng yaxshi tarbiyasi va o'zidan ham unga savob va duolar olib keltiruvchi farzand uchun poydevor bo'la olganini ko'rishimiz mumkin. Rivoyatda nafaqat yaxshi fazilatlar balki yomon fazilatlar va ularning nechog'lik yomon ekanligini ham ko'rishimiz mumkin. Masalan, akalaridan biri shoshqaloqligi va baxilligi uchun oldin obdon surishtirmay ish qilgani uchun uyalib qolgani bunga yaqqol misol bo'la oladi. Agar u oldin vaziyatni o'rganib keyin fikr yuritganida bunday xatolikka yo'l qo'ymagan bo'lardi.

Yosh avlod tarbiyasida nafaqat halollik, to'g'riso'zlik, yaxshilik balki atrof-muhitga bo'lgan munosabatini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.[5] Bolaning tabiatga bo'lgan tarbiyasiga ta'sir ko'rsatuvchi rivoyat sifatida quyidagini namuna sifatida ko'rsatish mumkin:

Tog'larning qor va muz bilan qoplangan bag'rida kunlardan bir kun irmoq tug'ildi. Tug'ildi-yu, jildirab pastga intildi. Yo'lda o'ziga o'xshagan tiniq irmoqchalarni uchratib, ular bilan birlashib daryo hosil qildi. Daryo borgan sari kuch olib yo'lida uchragan tosh va daraxtlarni ag'darib surib ketar edi. Mana shu yerda u birinchi bor insonni uchratdi. Inson daryoga mehr va zavq bilan qaradi, uning suvlariga iliq qo'lini botirdi. Daryo uning qo'llarida mehrni, kuchni, irodani his qildi. Insonni zaminning egasi ekanini sezdi. Bundan keyin yo'lida uchragan har bir inson uning suvidan ichar yoki mazza qilib cho'milar edi. Daryo esa bundan xursand bo'lib, oldinga intilardi.

U yo'lida ildamlagani sari insonning kuchini his qilib borardi. Chunki odamzod uni tegirmonning g'ildiragini aylantirishga, boshqa o'zandan oqishiga majbur qilar, yo'lini to'g'onlar bilan to'sar edi. Shunday bo'lsada, daryo yo'lidagi barcha to'siqlarni yengib, oldinga intilardi. Daryo o'z yo'lida borgan sari yomon odamlarni ko'proq uchrata boshlabdi. Ular o'z manfaatlari uchun daryoni ifloslantirar, unga har xil chiqindilarni tashlashar, daryo esa chiqindilarni chetga chiqarib, tobora oldinga intilar, o'simliklar va jonivorlarni xursand qilishga shoshilar edi.

Zavod va fabrikalarga to'la bo'lgan shahardan daryo butunlay kasal bo'lib chiqibdi. Uning suvlarining rangi o'zgargan, moylar bilan qorishgan, zararli moddalar bilan zaharlangan, tubi chiqindilarga to'la edi. Daryoning hayotdan umidi uzildi. U juda sokinlik bilan shahardan chiqib, o'rmonga qarab oqdi. Yo'lda uchragan jonivorlar endi uning suvidan ichmas, odamlar unga jirkanib qarashar edi. Daryo shu zaylda oqib borar ekan, pokiza paytida birinchi bor uchratgan yo'lovchini uchratibdi. Odam unga achinibgina, g'amgin qarab turardi. Daryo: "Yaxshiliklarim evaziga odamlar meni qanday ahvolga solganini ko'rib qo'y!" degandek uning oldida to'xtabdi. Endi uning oqishga ham

holi yo‘q, yo‘lini butunlay to‘sib qo‘ygan chiqindilarni yorib o‘tishga ham majoli yetmas edi. Yo‘lovchining unga rahmi kelibdi, qayerdandir bolalarni topib kelibdi. Ular uzun ilgaklar yordamida daryoni chiqindilardan tozalay boshlashibdi. Rahmdil kishi esa ketmon bilan daryo tubidagi og‘ir chiqindilarni chiqarib ola boshlabdi. Shunda daryo tug‘ilgan va bolaligi o‘tgan tog‘ bag‘irlarini eslabdi. Bu odam va bolalarning unga yordam berishlariga ishonch paydo bo‘libdi. Unda yashashga intilish hissi uyg‘ondi, chunki u hali juda ko‘plarga kerakligini bilar edi.

Tabiat-insoniyat va hayvonot bu zanjir, yer kurrasi yaratilibdiki mavjud. Ularning bir-biriga ta’siri, uzviy aloqada bo‘lishi natijasida hayot davom etmoqda. Zaminimiz nafaqat bizga balki bizdan keyingi avlodlarimizga ham yaxshi xizmat qilishi uchun harakat qilishimiz, unga mehribon bo‘lishimiz, g‘amxo‘rlik qilishimiz lozim. Ona tabiatni asrash kelajakni asrash demakdir. Ushbu rivoyatdan anglashimiz kerak bo‘lgan anchayin xulosalar mavjud. Suv bu obi-hayot, hayotimizning ajralmas qismi. Shuning uchun ham uni qadrlashimiz, nondek aziz va mo‘tabar bilishimiz kerak. Biz barcha suvlarni toza saqlashimiz, axlatlarni maxsus axlat idishlariga tashlashimiz lozim. Shundagina daryo suvi zilol, undan bahra olayotgan mavjudotlar esa shod bo‘lishadi.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan rivoyatlardan umumiy xulosa shuki, rivoyatlar ezgulikka, jamiki yaxshi fazilatlarini olg‘a surishga chorlaydi. Ularning mavzulari ilgari surayotgan g‘oyalari nechog‘lik farqli bo‘lmasin baribir bitta umumiylik mavjud. Bu ham bo‘lsa- to‘g‘ri tarbiya!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirzayev T. O‘zbek folklori (Darslik). – T.: “Fan”, 2020. – 182-b.
2. Alimov S. Tarixiy-folkloriy jarayon va janrlararo munosabat. – Toshkent: “Fan”, 1993.
3. Razzoqov X., Mirzaev T., Sobirov O., Imomov K. O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1980.
4. Aydarova U.B., Azizova N.K., Toirova M.E. O‘qish savodxonligi. – Toshkent: “Novda”, 2023.
5. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. – Toshkent: “Musiqqa”, 2010.
6. M.Jumaboev. Bolalar adabiyoti. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2013
7. Turdiyeva K. Bolalar adabiyoti. –T.: “O‘qituvchi”, 2010.
8. Raximova G. Ona tili va adabiyot (Bolalar adabiyoti). O‘quv qo‘llanma. – Samarqand: SamDU, 2022. – 308-b.
9. Husanboeva Q.P. Adabiy ta’lim jarayonida o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishning ilmiy-metodik asoslari. Ped. fan. dok. ...diss. – Toshkent, 2006. – 34-b. – 262 b.
10. Yuldasheva N.A. Adabiy ta’limda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ilmiy-metodik asoslari (umumiy va o‘rta maxsus ta’lim tizimi misolida). Ped. fan. dok. (DSc) ...diss. avtoref. – Chirchiq, 2022. – 65 b.